

„ANNAK ELLENÉRE, HOGY NAGYON SOKAN LIBERÁLIS FELFOGÁSÚ EMBERNEK TARTANAK, SOKSZOR VALAHOL VILÁGOK HATÁRMEZSGYÉJÉN VAGYOK”

NOVÁK CSABA ZOLTÁNNAL
FILEP TAMÁS GUSZTÁV BESZÉLGET

Filep Tamás Gusztáv (FTG): *A beszélgetéssorozatnak ebben az alsoroztatában azt szeretném megtudni, hogyan szocializálódik, hogyan tanul, hogyan jön rá a feladataira az a (kisebbségkutató, történész) generáció, amelyik még nem volt a pályán – vagy „nem volt készen” – 1989 előtt. Először a személyes történetekre vagyok kíváncsi: a származásra, neveltetésre, indíttatásra. Milyen közegből indultál?*

Novák Csaba Zoltán (NCSZ): 1975-ben születtem, október 27-én, Maros megyében, Nyárádszereda községben – most kisvárosban. Elemi iskolai tanulmányaimat Nyáráddemeterfalván, Nyárádszereda község egyik kis társfalujában folytattam, pontosan a tanítói generációváltás kellős közepén. A tanító bácsink, aki még az 1960-as évek elején levezette a kollektivizálást, elhunyt, s egy szimultán osztályban, ahol az 1–4. osztály együtt volt, a 2., 3. osztályban nyolc tanító oktatott délutáni váltásban. Általános iskolai tanulmányaimat – az 5–8. osztályt – Nyárádszeredában végeztem, majd 1991-ben Székelyudvarhelyre kerültem, öt évet az ottani Benedek Elek Tanítóképzőben tanultam – ezt az öt évet életem meghatározó időszakának tartom, a családi szocializáció után ez a volt a másodlagos, a szekunder szocializáció.

FTG: *Mely évek voltak ezek pontosán?*

NCSZ: 1991 és 1996 között tanultam Székelyudvarhelyen.

FTG: *1989 jelentett-e valamilyen fordulatot az életedben? Mit gondolsz, „felnőtt fej-jel” élted meg a decemberi eseményeket?*

NCSZ: Nem mondanám, hogy felnőtt fej-jel; amennyit egy 14 éves gyerek képes érzékelni a körülötte levő világból... Mindig is érzékenyebben reagáltam a körülöttem való történésekre, úgymond a felnőttek világára. Elég erős, élő emlékképeim vannak '89 előttről is, már amennyire egy gyerek érzékelhette azt az időszakot. Ezek konkrét és meghatározó emlékek, nem utólag konstruáltam őket. Ami egy gyerek számára akkor meghatározó lehetett: a sorban állás, a kenyérsorban töltött hosszú percek, órák. Ezekre azért is emlékszem ennyire pontosan, mert mindig a szombaton, hetente egyszer sugárzott tízperces rajzfilmadásról maradtam le, a tanítás után be kellett állnom

a kenyérsorba. Fél kettőkor kezdődött a rajzfilm, a kenyérsztást pedig egy órákor kezdték. Sosem értem haza a rajzfilmre.

FTG: *Tipikusan olyan dolog ez, ami miatt géppisztolyt is kellett volna keresni 1989 decemberében. Élt-e még a szülőfaludban a hagyományos világnak valamilyen maradványa? A régi faluközösségből látszott-e még valami?*

NCSZ: Igen, részese is voltam a családom révén egy szorosabb falusi közösségi életnek, együttműködésnek. S amikor mostanában – egyre ritkábban – olyan közegbe kerülök, ahol nótázásra kerül sor, kiderül, hogy például az erdélyi népdalrepertoár 80%-át ismerem, még gyerekkoromból. A nyolcvanas évek már nem a klasszikus értelemben vett fonók világa, hanem egyfajta átmenet, azaz nem a székely falu megszokott rituáléi szerint zajlott az élet, de nagyon sok közösségi rendezvény volt a mi falunkban. Abban az ingersebényebb közegben a szüleim egy közösségi létformában találták meg azt a keretet, amiben jól érezhették magukat. Elsősorban az amatőr színjátszásra gondolok, az akoré szerveződő közösségi életre. A szüleim már a hetvenes évektől aktív tagjai voltak a falu amatőr színjátszó csoportjának...

FTG: *Ekkor voltak fiatalok?*

NCSZ: Igen, igen, a papáék még legényemberként bekapcsolódtak ebbe a csoportba – akkor éppen Tamási-darabokat játszottak, például az *Énekes madár* címűt. Voltak amatőr színpadi szövegkönyvek, és a tanító ezek alapján tanította be a darabot. Ezek a szövegkönyvek sokszor körbejárták a környékbeli falvakat. Az akkori hatalom támogatta az amatőr színjátszást, léteztek szervezett keretek, versenyek is, például a Megéneklünk, Románia! fesztivál, de emlékeim szerint a demeterfalvi amatőrök sosem vettek ezen részt. De már a nagyszüleim is tagjai voltak a falu amatőr színjátszótársulatának, illetve tánc csoportjának. Gyermekkoromban a téli időszakot főleg azzal töltötték, hogy összeolvastak, próbálni jártak, s a gyerekeket is sokszor elvitték magukkal. A faluban e mozgalomnak is köszönhetően kialakult egy elég erős közösségi életforma, olyannyira, hogy a nyolcvanas évek második felében, amikor például az önkormányzat – akkor persze néptanács – üzemanyaggonddal küszködött, vagy teljesen elhanyagolta az infrastruktúra fejlesztését, a színjátszó csoport gyűjtött pénzt üzemanyagra. A mi falunkat úgy nevezték a Nyárád mentén, hogy „az a sáros Demeterfalva”. Földút volt a falunk és Nyárádszereda között, mindig gyalogosan vagy kerékpárral tettük meg azt a másfél kilométert, ami a községközpontba vezet, s akkor sokszor cipőt kellett cserélni, annyira sárosak voltunk.

FTG: *Autótok volt különben?*

NCSZ: Volt. Daciánk, a községközpontba, illetve a közeli Marosvásárhelyre való utazásokra, illetve nyaranta kirándulásokra használtuk. A már

említett út dolgát a szüleim csoportja úgy oldotta meg, hogy turnéztak a környéken *A Noszty fiú este Tóth Marival* című darabbal, a bevételből pedig kikövezték az utat. Ezt azért tartom fontosnak, mert közösségi kezdeményezés volt, ily módon próbálták a falut föllendíteni. Több ilyen közösségi munkára emlékszem, a Nyárádszereda és Demeterfalva közötti úton kívül kikövezték a mi utcánkat is meg más utcát is.

FTG: A szüleid tehát életkorukból következően a nagy történelmi fordulatokból – legalábbis a hetvenes évek előttiekből – még kimaradtak. A nagyszülők révén kaptál-e valamilyen közvetett történelmi élményt, az ő tapasztalataik bekapcsoltak-e ilyen élménykörbe? Okoztak-e szemléletváltást?

NCSZ: A nagyszüleim révén... a férfiak persze többet mesélnek; az egyik nagypapát korán elvesztettem, tehát tőle nem hallhattam családi történeteket. Ez érdekes kérdés, mert felelevenít gyerekkori emlékeket. Egy picit mindig hátrányban éreztem magam; a fiatalabb generációhoz tartozott mindkét nagypapa, nem vettek részt a második világháborúban sem. Tipikus katonatörténetet a frontélményekről a nagymamám idősebb fiútestvérétől hallottam, a nagypapáktól nem. A másik sorsfordulóról, a kollektivizálásról sem maradt fönn családi legenda, ugyanis a család maximum a középparaszti kategóriába volt sorolható, tehát drasztikus élmény ilyen szempontból nem érte. Én családfáztam – már történész koromban –, és tapasztaltam, hogy a család már kétszázötven éve ott van a Nyárád mentén, de tényleges kiugrás csak a 20. század elején történt. A két világháború között egy-két nagybátyám, az apai nagypapám idősebb testvérei kisiparosi státuszba „emelkedtek”, de a tényleges ugrást a „létező szocializmus” hozta meg a család számára, tehát ilyen szempontból markáns történeteim nincsenek. Annyit tudok, s ez a családtörténet egyik élő része, hogy a nagypapát elkapták hat cső kukoricával, amit a téeszől lopott, és akkor ő két hétig a lerajzolt Karikatúrán, Nyárádszereda központjában – névvel: Novák Béla – szerepelt...

FTG: Ez szégyennek számított, vagy lehetett köré valamiféle ellenállás-történetet keríteni?

NCSZ: Nem volt ez ellenállás, inkább a szégyen és a humor vegyes érzésére emlékszem. Mindenképpen el szeretném mondani – Gagy József tanár úrral többször beszélgettünk, ő most a lopásról készül könyvet írni -: az, hogy a téeszől lopott, egy kicsit fölmentette az embert, annak ellenére, hogy az apai nagyapai ágról gyakorló vallásos katolikus családból származom, s ebben a családban meg kellett oldani ezt az erkölcsi problémát, meg kellett beszélni a gyerekkel a lopást. Akkor a húgom, aki általában keményebben szólt vissza, megkérdezte, hogyan mehetünk gyónni vasárnap, ha szerdán a téeszől loptunk. Emlékszem a magyarázatra a szülők részéről: a téeszől lopni az nem olyan kategória, mint más tulajdonát elvenni. A család, a közösség úgy

fogta fel (teljesen megalapozottan), hogy az állam erőszakkal vette el tőlük a földeket, nem is jutalmazza kellőképpen a munkájukat, ezért jogosan tulajdonítanak el különböző tárgyakat, terményeket.

FTG: *Volt a Nyárád-mentének valamely speciális, a székelység egészétől eltérő hagyományvilága, amire büszkék voltatok, ami sajátos indítást adott?*

NCSZ: Abból a hagyományból, ami a hetvenes évekre megmaradt, mindenből részesültem. A szüreti bált mindig megtartották a faluban, én már a rendszerváltás után kerültem abba az életkorba, hogy csősz lehettem, tehát a szüreti bálos legénytársaság tagja az egyik legfiatalabbként, aztán ebből ki-maradtam, amikor Udvarhelyre kerültem.

A hagyományos keresztény ünnepeket a falu megtartotta. A fenyőágazásnak, amely nálunk a vidéken – nem tudom, hogy Székelyföld más vidékein mennyire jellemző – erős hagyománnyal bír, annak például részese voltam, sőt ezt át is örökítettem, a kisfiammal húsvét előtti szombaton Demeterfalvára utazunk, és akkor a kislányos házaknál papírral díszített zöld fenyőgallyat helyezünk el... Ez a rituálé a megújulás ünnepe, tehát ebben részt vettem.

Karácsonykor rendszeresen jártam kántálni, gyerekkoromban templomba is rendszeresen jártam, járhattam a nagypapámmal. A hagyományos lakodalmak, keresztelők – mind-mind ilyen közösségi élmény volt. Tehát elmondhatom, hogy részesültem szinte minden olyan hagyományos közösségi élményből, amit egy székelyföldi, Nyárád-menti falu megőrizhetett a hetvenes-nyolcvanas évekig.

FTG: *Valamilyen regionális öntudat, mondjuk már Udvarhelyre kerülve, élt benned?*

NCSZ: Érdekes, ezen, főleg mostani perspektívából visszavetítve, sokszor gondolkodom, de őszintén szólva nem emlékszem arra, hogy erőteljes lokális öntudatom lett volna, hogy ért volna ilyen hatás gyerekkoromban. Maga a székelység nem volt téma, lehet, hogy más családokban igen, nálunk biztos, hogy nem, de az iskolában sem volt szó erről. Persze a hagyományos népviseletet, amelyet esetenként magunkra is öltöttünk például az iskolában, székelyruhának neveztük.

A nyolcvanas évek második fele elég sötét időszak volt Románia történetében, ezt tudjuk; a dolgok gyakorlatilag az egyszerű túlélésre korlátozódtak. Viszont részese voltam, hogy ha már a nyolcvanas évekről beszélünk, a tanügyi káderek rotációjának. A Ceaușescu-rendszer a káderrotációval is megpróbálta a román nyelv használatára kényszeríteni a tömbmagyar közösségeket. A nyolcvanas évek második felétől már több olyan tanár tanított a nyárádszeredai iskolában, magyar tannyelvű osztályokban, akik nem ismerték a magyar nyelvet, tehát délről, Bukarestből vagy Moldovából lettek áthelyezve. Matematikát, biológiát, földrajzot, történelmet tanultam román nyelven is. El lehet képzelni, hogy egy hatodik osztályos gyerek, aki bonctant

tanul, mert az volt a tananyag a hatodik osztályban biológiából, mit jegyez meg román nyelven az emberi test felépítéséről. Magolással próbáltuk kivédeni ezt. Felemás állapot volt.

FTG: Lépünk ki egy pillanatra az időrendből. Úgy tudom, hogy generációd számos magyar történész tagja integrálódott a román tudományos életbe, veled az élen; a román kollégák nemcsak respektálnak titeket, hanem talán az eredményeitekre is kíváncsiak. Neked hol vált biztossá a román nyelvtudásod? S milyen okokból?

NCSZ: Tizennyolc éves koromig az iskolán kívül gyakorlatilag nem találkoztam a román nyelvvel. Nem használtuk a nyelvet, csak az iskolában, s annyit tudtunk még, amit a televízióban láthattunk, hallhattunk. Volt Nyáradszeredában az egykori járási szolgabíróság épületében egy gyerekház, amit árvaháznak is neveztünk akkor; ott zömében román gyerekek voltak, őket hallottuk beszélni, de az zárt világ volt, nem igazán kommunikáltunk.

Érdekes módon valamilyen passzív szókincs, passzív tudás fölhalmozódott, és ezeket kellett később kommunikációs technikákkal egy picit föl-eleveníteni, élőbbé tenni. Erre két helyszín, most már három is adódott az életemben. Az első egy váratlan és sokkhatással bíró történet: egyetem előtt besoroztak katonának, egy évet szolgáltam a román hadsereg belügyminisztériumi alakulatainál, tehát a csendőrségnél. Akkor még nem hivatásos katonának szolgáltak. Nagyon élénk, élő nyelvkurzus volt ez, egy évig használtam a bakáktól elsajátított köznyelvet. A kolozsvári egyetemi éveinket amúgy zárt világ jellemezte, alig érintkeztünk a csoporttársainkkal, de tanerőhiány miatt rákényszerültünk, hogy bizonyos tantárgyakat román nyelven tanuljunk; Románia történelmét kötelezően román nyelven tanították, de miután második évfolyamon megtörtént a szakosodás, azokat a szaktantárgyakat, amelyekre nem volt magyar tanerő, szintén román nyelven tanultuk. Azt kell mondjam, ez később pozitív hozadékkal bírt az életemben, hisz a szaknyelvezetet románul is megtanultam, és így sikerült később, 2004-ben eredményesen versenyvizsgáznom a Román Akadémia egyik intézetébe, ahol természetesen román nyelven zajlott a versenyvizsga. A harmadik szint a munkahelyem, ahol állandó jelleggel használom a nyelvet szakmai, kommunikációs szinteken is, írásban is. Folyamatosan fejlesztem, s persze most sem vagyok elégedett a tudásommal, de mások azt mondják, hogy többé-kevésbé jól beszélek románul. Volt egy frusztrációs időszak, amikor zavart az akcentusom. Ezen most már túl vagyok, használom a nyelvet szinte napi szinten, és folyamatosan igyekszem javítani a nyelvtudásomat, például kortárs román nyelvű irodalom olvasásával, és folyamatosan „belekényszerítem” magam román nyelvű nyilvános médiaszereplésekbe.

FTG: Lépünk vissza az udvarhelyi évekhez. A falu-város váltás jelentett valamilyen brutálisabb fordulatot?

NCSZ: Az sokkhatással bírt számomra, kollégista voltam. Mindig csak szuperlatívuszokban beszélek az udvarhelyi időszakról – többször újrabeleértékeltem ezt már az egykori csoporttársakkal. Több szempontból óriási változást hozott az életembe; egyrészt azelőtt – annak ellenére, hogy nagyon közel éltünk Marosvásárhelyhez, húsz kilométerre – nagyon ritkán mentünk a városba. Olykor egy-egy mozifilmre vagy vásárolni bementünk a szülőkkel, de amúgy nem volt városi tapasztalatom. Az életformánk pedig a falusi életformához alkalmazkodott, a család félparaszt-félmunkás háttérrel bírt. Ez azt jelentette, hogy minden tagja dolgozott a nyárádszeredai Nyárád Szövetkezetnél – édesapám autószerelő, édesanyám villanymotor-tekerceselő volt, az anyai nagymamám pedig az ottani bútorrészlegen – nem nevezném gyárnak – dolgozott. De ugyanekkor, s ez nagyon megterhelte a családot, nagyon nehéz volt elszakadni a paraszti életformától, a térszben részt vállaltak, s ott is dolgoztak délután, félnormában. Reggel 6-kor elkezdődött a műszak, utána rövid pihenés, s akkor estig a mezőgazdaságban... Az, hogy melyik életformát válasszuk, súrlódásokat is okozott a családban.

FTG: *Mennyire volt általános ez a kérdés? A „modernizáció” ekkor már, úgy tudom, a kis falvakat is érintette.*

NCSZ: A mi falunkban nagyon kevesen szakítottak teljesen a falusi életformával. Nyárádszeredában már többen voltak, úgymond, csak munkások vagy csak iparosok. Tehát a mi családnak nagyon nehezen szakadt el a múltjától, a faluban sem tisztelték igazán azokat, akik elszakadtak. Lehet, hogy nem nekünk volt igazunk, sőt biztos.

Én tehát ebből a közties világból kerültem egy kisvárosba, de mégis városi környezetbe, egy nagyon jellegzetes fiúközösség tagjaként. Több vidékről származó ember találkozott a tanítóképzőben, tehát nagyon sok újdonság, érdekesség volt az életünkben. Egyrészt a kollégiumi fiúközösség, másrészt pedig az iskola mint intézmény szinte gyökeresen változtatott az életemen és a világfelfogásomon.

FTG: *Udvarhelyen az évszázados kollégiumi hagyományból maradt-e valami a szocialista nevelési rendszerben, átélte-e azt a korszakot valami a régi világból? Minden kollégiumban van egyedi szokásrend, az alsósok és felsősök közötti hierarchikus lánc, az iskolai ünnepek...*

NCSZ: Ez a hierarchikus viszony fennmaradt, s ez szintén sokkolt. Az első év volt a fikaidőszak. Az utánunk következő generáció is fika volt. Ez azt jelentette, hogy valahol egy folyamat közepét kaptuk el, mert a nyolcvanas években sokkal durvábban bántak az alsósokkal a felsősök, mint velünk. S durvábban bántak velünk, mint ahogy mi bántunk az utánunk jövőekkel. Ez a rendszer jó néhány év alatt valahogy megszűnt. Tehát közties állapotba kerültünk, egy évig fikaként tevékenykedtünk Székelyudvarhelyen, a serdülő

ifjak fantáziájára jellemző változatossággal kellett humorosabbnál humorosabb feladatokat elvégeznünk, illetve esetenként az akkori viszonyok között megalázó tevékenységekben részt vennünk. Fizikai fenyítés ritkábban volt – papucsolásban merült ki, Mekka fele kellett fordulni, lehajolni muzulmán imádkozó pozícióba, és az akkori – nem kínai, hanem román – gumipapucsokkal büntetésünket a fenekünkre mért ütésekkel hajtották végre. Ez a folyamat gyakorlatilag egy beavatási rituálé volt. Aki „kibírta” az első évet a kollégiumban, a közösség teljes értékű tagja lett. A harmadik évtől „fikázathatott” is. Nem tudok olyan maradandó lelki traumáról, ami lehetetlenné tette volna az első kollégiumi év történéseinek feldolgozását.

FTG: *A felsőbb évfolyamokba járóknak is volt valamilyen szakterminusa?*

NCSZ: Nem emlékszem, hogy lett volna. Akkor tört be megkésve a magyarországi rockzene, tehát 70–80%-ban rockerek voltunk. Tudatos zenehallgatási folyamat volt ez, nemcsak a rock-életmóddal lehetett kitűnni, hanem az olvasmányok mennyiségével, minőségével is. Nagyon érdekes hierarchia alakult ki, a tudást tiszteltük, s azt kell mondanom, hogy az egyetemre való készülődésben, pályaválasztásomban ez engem erősen befolyásolt; nagyon sok mintát, példát láttam magam előtt, a nagyok közül, akik szintén egyetemre mentek: Szabó Árpád Töhötöm néprajzkutató, Tamás Dénes közíró.

FTG: *Volt a tanáraid között, akitől életre szóló élményt kaptál?*

NCSZ: Igen, mindenképpen. A fiúközösség mellett a másik meghatározó tényező maga a középiskola volt. Elfogultság nélkül állíthatom, hogy Erdély egyik legjobb középiskolája volt a Benedek Elek Tanítóképző, nagyon jó tanári karral, amelyben olyan idősebb tanárok is tanítottak, akik már sokkal korábban kezdték a pályafutásukat, s a klasszikusabb időszakban vett tanítóképzőben is oktattak már. Itt a különböző pedagógia-szaktárgyak tanáira gondolok, Szabó Attila tanár úrra, aki, azt hiszem, már nagyon közel állt a nyugdíjhoz, amikor minket tanított. Nagyon komoly pedagógiai képzésben részesültünk, annak ellenére, hogy ez középiskolai szintű tanítóképzés volt. Úgy éreztem később, hogy pszichológiából, pedagógiából sokkal többet tudtam, amikor Kolozsvárra kerültem, mint amit Kolozsváron tanárképzésként kaptunk.

Ha ki kell emelnem valakit, akkor azt hiszem, muszáj megemlítenem a magyar szakos tanárnőnket, Szabó Máté Ildikót, aki öt éven keresztül tanított minket magyar nyelv- és irodalomból, a magyar nyelv módszertanát, illetve nyelvtant. Tehát külön nyelvtanórák is voltak, aminek később nagy hasznát vettem, hisz’ Szabó Máté Ildikó tanárnő nagyon szigorúan vette a helyesírást, amelyből ritkán sikerült jó minősítést szereznem. Ő tehát meghatározó élmény volt. Világirodalmat is tanultunk, szintén vele. Az ottani olvasmányai-

im, amiket egyrészt a magyarórákon történő ösztönzésből, másrészt pedig a kollégista társak ösztönzéséből fakadóan olvastam, annyira meghatározóak voltak, hogy arra csak építeni kellett – azt pótolgatni egyetemista koromban. Be kell valljam, hogy szerény irodalmi műveltségemet tekintve mindig ez a korszak meg az egyetemen történő pótlás jelentette az alapot.

Kiemelném az osztályfőnökömet s egyben filozófia és történelem szakos tanáromat, Lukács Istvánt. Nála egyrészt a történelem szakmailag történő megközelítése volt újszerű, kevésbé hagyományos. Zárójelben elmondom, hogy írtunk fölmérőt úgy is, hogy ő föladta a témát és elhagyta az osztálytermet, nyugodtan lehetett használni bármilyen segédeszközt, úgysem sikerült legtöbbünknek jó eredményt elérnie, mert ő nem értékelte a szimpla adatközlést. Ez határozta meg az én szemléletemet is a későbbiekben. A másik pedig az ő életfilozófiája, a világról való gondolkodásmódja volt. Tetszett a sematikusnak semmiképpen nem nevezhető gondolkodásmód, és ahogyan ebben helyet kap az irónia, önirónia, kultúra.

Elég komoly zenei oktatásban részesültünk, mindenkinek kötelező módon játszania kellett egy hangszeren, hisz’ tanítókká váltunk elvileg. Én hegedültem. Már korábban is; a családban volt egy többé-kevésbé tudatos, inkább tudatos törekvés arra, hogy a gyerekeket egy fokkal előbbre léptessék a társadalmi hierarchiában. A szüleim már úgy képzeltek el, hogy a munkás státusból az értelmiségi státusz legalsó fokára, tanítói állásba próbálnak helyezni, vagy legalábbis errefelé próbálnak minket irányítani. A tanítónak akkor persze nagy presztízse volt a faluban. A tanító, a pap voltak a meghatározó szellemi vezetői akkor a közösségeknek. Ők úgy képzeltek el tehát, hogy a húgom meg én is ilyen pozíciót fogunk betölteni a környéken. Ez egy jó rang. S ezért már gyerekkorunktól kezdve megpróbáltak kivonni minket abból a munkásvilágból, amelyről meséltem. Ők délután is dolgoztak a térszben, de nekünk nagyon ritkán kellett velük tartanunk. A falubeli gyerekek sokkal többet dolgoztak, mint mi. Nekem volt is egy ilyen skizofrén állapotom, a nyolcvanas években, a kilencvenes évek legelején, a rendszerváltás környékén, amikor tizennégy éves lettem és próbáltam a helyemet megkeresni, de a faluban már nem találtam meg. Sokkal kevesebbet tudtam már a falu világról, mint a korosztályom. Kevesebbet tudtam az állatokról, az erdőről, a folyóról. A szülők támogattak, s akkor is tanítottak, amikor a rendszerváltás után viszonylag gyorsan szétesett a romániai gazdasági élet és a nyáradszeredai szövetkezet is darabjaira hullt. Egy ideig munkanélküliek voltam, aztán magánszférára kellett váltsanak. Nehéz körülmények között tanultunk, de ezt gyerekként és ifjúként nem érzékeltek.

FTG: Mondod, hogy a faluban nagy presztízse volt még a tanítónak, következésképpen talán a diáktársadalomnak is. A tanítónak Székelyudvarhelyen, a városban volt-e ilyen presztízse, volt-e valami különleges szerepe a város életében?

NCSZ: Most lehet, hogy elfogult leszek: a leghíresebb oktatási intézmény a képző mellett a gimnázium volt Udvarhelyen, de általában, ha városi diákvetélkedők, városi diáknapiak voltak, a képző mindig érdekes színfoltot jelentett. Bátran mondhatjuk, hogy volt presztízse, már csak abból kifolyólag is, hogy általában a jobban tanuló gyerekek jöttek akkor a képzőbe. Megszűrt társaság volt – amikor bekerültünk, hatszoros volt a túljelentkezés. Én sem kerültem be először, csak másodjára sikerült a felvételi. Válogatott társaság volt. Már eleve az, hogy hangszeren kellett játszaniuk – az már egy plusz töltetet adott az akkori fiataloknak. Esetenként sikeresebben udvaroltunk. A humán jellegű tantárgyversenyeken mindig jól szerepeltek a képzősök. A tanári kar is nagyon jó volt és minőségi szakemberekből, pedagógusokból állt. Azt mondanám, hogy a képzős diák legerősebb fegyvere a sokoldalúság volt és a kreativitás.

FTG: *S mikor döntött el, hogy te nem tanító, hanem kutató történész leszel? És milyen út vezetett ehhez? Nemcsak a döntő ötlet érdekel, hanem a képzés folyamata is. Tanítóképzőből tanárképzőbe jöttél ide Kolozsvárra?*

NCSZ: Igen, egy kétéves kitérővel. Én már tanítóképzős koromban úgy döntöttem, látván bizonyos életmodelleket az egykori kollégista társaim életéből, hogy továbbtanulok. A történelem akkor már érdekelt, ugyanolyan intenzitással érdekelt az irodalom is, de érdekes módon úgy gondoltam, hogy nem vagyok elég jó ahhoz, hogy irodalom szakra menjek, tehát nyelvész legyek. Maradt a történelem, s akkor már pontosan a törítanárom révén az a fajta romantikus érdeklődés, amely gyerekkorom óta élt bennem, s ifjúkoromat jellemezte, kezdett átfordulni egy olyan típusú érdeklődéssé, amikor a saját sorsom, a szűkebb vagy tágabb értelemben vett közösségem története, sorsfordulóit érdekelték, a leginkább az, hogy a történelem úgynevezett nagy momentumaira miként reagáltak. Harmadikos képzős koromra elég egyértelművé vált már, hogy a történelem szakot fogom választani. Így is történt. Volt egy egyéves kitérő, amikor a hadseregben szolgáltam, tehát besoroztak és nem sikerült elodáznia a katonáskodást. Közben voltam kétszer félévet tanító is, de az kényszerpálya volt, úgy éreztem. Egyrészt hogy többre lehetnék képes – tanítottam minden szinten, de most is úgy gondolom, hogy a legnehezebben és a legkevésbé jól tanítóként álltam helyt az életben, hisz' nagyon komplex odafigyelést, nagyon komplex munkát igényel. Volt is lelkiismeretfurdalásom egy idő után, hogy többet kellene foglalkoznom a készüléssel, bábkészítéssel, hisz' ezeket a nebulókat én tanítom meg írni, olvasni, számolni, s nagyon fontos, hogy az alapokat hogyan rakjuk le.

FTG: *Hol voltál tanító?*

NCSZ: Nyárádszereda társaságában, Nyárádszentannán. Egy 60%-os roma osztályban. Szintén szimultán osztályban, 1-3. osztály együtt.

FTG: *Ezek magyar romák, ugye?*

NCSZ: Magyar romák voltak, igen. Egy rendkívül színes csapat. Volt néhány úgynevezett Gábor-cigány, akik beszélték a roma nyelvjárás helyi változatát, hagyományos viseletben jártak, és volt egy másik csoport, amely másképpen öltözködött és a nyelvet sem beszélte. Örök dilemmám volt és maradt is, hogy miként lehet felzárkóztatni ezeket a gyerekeket, hogy jó-e a vegyes osztály vagy sem. Nagy hátránnyal érkeztek az első osztályba, néhány hét alatt óriási hátrányba kerültek, és akkor feltevődött a kérdés: megüink előre a tanterv szerint a magyar elsősökkel, vagy több időt szánunk a elmaradottak felzárkóztatására? Igyekeztem emberként és pedagógusként a lehető legtöbbet nyújtani nekik, és ők ezt nagyon értékelték, nagyon hálásak voltak. Ma is van olyan egykori roma tanítványom, akivel ha összefutunk Nyáradszeredában, váltunk néhány szót, akár egy sört is megiszunk.

Nagyon sok fotóm és komikus történetem van ebből az időszakból. Azóta is komolyan foglalkoztat a székelyföldi romák integrációjának kérdése, a többszörös kisebbségi létük.

FTG: *S akkor következett Kolozsvár?*

NCSZ: Kolozsváron 1998-tól 2002-ig tanultam, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem filozófia-történelem tanszékén, történelem szakon. Elég jó generációval tanultam együtt, meglehetősen sokan választották a tudományos pályafutást; muzeológusként, régészként, kutatóként tevékenykednek. 20-25 fős csoportunknak jó néhány tagja tudományos pályát választott. Tóth Levente egyháztörténész, Gidó Attila történész, Györfi Zalán régész, Pál János lelkész-történész, Kolumbán Zsuzsanna, Bartha Tünde és még sorolhatnám.

FTG: *Ez a képzés két diplomát adott? Egy tanárit és egy...*

NCSZ: Eleve tanári diplomát adott. Volt egy külön pedagógiai képzés, azon végül is szabad választás révén lehetett részt venni. Tehát aki azokat a vizsgákat „letette” – ahogy nálunk mondják –, az taníthatott általános vagy középiskolában. Én akkor törtitanárnak készültem, s azt mondják, akikkel tanítottam, hogy volt érzékem hozzá, s volt egy annyi minimális – jó értelemben vett – exhibicionizmusom, hogy szeressek tanítani.

FTG: *Kik voltak a tanáraid Kolozsváron?*

NCSZ: Kolozsváron szintén generációváltás volt, az idősebbekről, a nagy Jakó-féle generációról már lekéstünk. A Jakó Zsigmondék után következő generációból Tonk Sándort emelném ki; szinte középkorász lettem, éppen Tonk tanár úrnak is köszönhetően.

A romániai magyar történészképzés sajátosságai miatt volt egy kiesés. A nyolcvanas évektől megszűnt a magyar nyelvű képzés, egyre kevesebb magyar került egyetemre és még kevesebben futhattak be egyetemi vagy tu-

dományos pályát. Ebből a generációból mindenképpen kiemelném Pál Judit nevét, aki tanított engem Kolozsváron, s szakemberként és az irodalom és filmművészet iránt érdeklődő értelmiségiként is hatással volt rám. A Jakó Zsigmondéé és a miénk közötti átmenetet képező generáció nagyon foghíjas volt. Napjainkban is az. Én ezzel is magyarázom a mi generációnk nagyobb sikerét és „befutását”. A kolozsvári képzés lényege az volt – nem szeretnék túl kritikus lenni –, hogy adott egy tágabb keretet, ahol az ember önmagára találhatott. Aki meg nem, az részt vett egy sima, egyszerű történelemszakképzésben, és a tanári pályát választotta. Az egyetemen nem készítettek fel tudományos pályafutásra.

FTG: Hogyan alakul ilyen helyzetben a témaválasztás? Az általad kutatott időszak időben annyira közel van hozzánk, hogy például én – aki 1961-es születésű vagyok – sokáig nem tekintettem még történelemnek, mert ha gyerekként is, ha más országban is, de láttam, átéltem belőle ezt-azt. Ha most belegondolok, a születésem előtti időszakot sem történelemnek láttam, 1956-ot sem, bár apám révén, aki 1957-ben börtönbe került, nagyon közelről, meghatározó módon, máig hatóan érintett. Az még a tegnapiak számított, hiszen az események számos résztvevőjét ismertem gyermekkoromtól, főképp egykori „börtöntelteleket”. Mivel magyarázható, hogy a hetvenes években született kutató már történelemként fogja föl a születése előtti időt; az az oka, hogy más távlatból nézi, vagy pedig egyszerű praktikus szempontok? Például az, hogy egyszer csak politikai okokból elérhetővé válnak a források?

NCSZ: Szerencsés választás, de nem stratégiaileg kigondolt tudatos választás: szerencsés abból a szempontból, hogy folyamatosan újabb és újabb források nyílnak meg, és megnyilvánulási lehetőség is akad, és némi társadalmi érdeklődés is övezi a munkánkat. Említettem az imént, hogy gyermekkoromban nagyon érdekelték a különböző történetek. Közös élményünk volt történészbarátommal, Pál Jánossal is, hogy a nagyszülők dolgai között kutatva találtunk 1940–1944 közötti kalendáriumokat, amelyekben nagyon sok történet volt, Csaba királyfiról meg mindenről. Sokat olvastam gyerekkoromban is – keresztülrágtam magam például az indiánregényeken. A távoli, misztikus, romantikus világok iránt érdeklődtem. Említettem azt is, hogy a tanítóképzős időszakomban ezek a történetek módosultak, átlényegültek, sokkal inkább emberközelibb lett mindez, s azt, amit tanultam, kivetítettem a saját közösségünk történetére, saját családom történetére. Az egyetemi oktatás éveiben már egyértelmű volt, hogy főleg az izgat, milyen befolyással bírt a közelmúlt Romániára, Erdélyre, szűkebb közösségünk történetére. A másik, ami egyre mélyebben érdekelt már középiskolás korom óta, a világirodalmi óráknak is köszönhetően, az orosz irodalom. Elsőéves egyetemista koromban, amikor az eljövendő sógornóm Debrecenben tanult, az összegyűjtött pár száz forintomból debreceni antikváriumokban kimondottan orosz tematikájú könyveket vásároltam. Sőt: említettem, hogy szinte középkorász lettem Tonk

tanár úr miatt. Amikor a Kijevi Rusz megalakulásához kerültünk, én már szemináriumi dolgozatot írtam ebből a témából, szintén a Debrecenben vásárolt könyveknek is köszönhetően, ez megtetszett a tanár úrnak, s megengedte, hogy a Kijevi Rusz létrejöttéről én tarthassak előadást.

Novák Csaba Zoltán 1975-ben született Nyárádszeredában. Középiskolai tanulmányait a székelyudvarhelyi Benedek Elek Tanítóképzőben végezte. 2002-ben történelem szakos oklevelet szerzett, majd 2002–2003 között mesterképzésen vett részt a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. 2011-ben doktori címet szerzett a Román Akadémia Nicolae Iorga Történettudományi Intézetében Bukarestben. Jelenleg a Román Akadémia Gheorghe Şincai Társadalomtudományi Kutatóintézet munkatársa Marosvásárhelyen, és az intézet évkönyvének egyik szerkesztője. Közben tanárként egyetemi kurzusokat tart. 2010–2012 között a Babeş-Bolyai Tudományegyetem vendégtanáráként diplomáciaelméletet oktatott, majd 2013-tól a marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem Média és Kommunikáció Tanszékén sajtótörténet és politikai eszmék és ideológiák története kurzusokat tart. Jelentős szerepet vállal a tudománynépszerűsítésben is. Több romániai és magyarországi rádió- és televízióműsorban szerepelt, valamint 2012 óta saját, történelem tematikájú rovatot vezet a Transindex.ro internetes portálon.

Kutatási területe: nemzetiségpolitika Romániában a 20. század második felében, magyar-román kapcsolatok, Kelet-Európa története, rendszerváltás 1989.

Több mint ötven, román, magyar és angol nyelvű tudományos publikáció szerzője. Eddig megjelent társszerzős és önálló kötetei: *Aranykorszak? A Ceauşescu-rendszer magyarságpolitikája 1965–1974*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2010; *Az elnémult harang. Egy megfigyelés története. Pálfi Géza élete a Securitate irataiban* (Denisa Bodeanuvall), Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2011; *Clopotul amuŃit. Pálfi Géza – o viaŃă supravegheată de Securitate* (Denisa Bodeanuvall), Editura Pro-Print – CNSAS, Miercurea-Ciuc, 2011; *A szabadság terhe* (László Mártonnal), Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2012; *Újjászületés. Kovászna megye megszervezése és intézményesülése 1968–1972* (Tóth-Bartos Andrással és Kelemen Kálmán Lóránttal), Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2014.

Jelenleg az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj ösztöndíjasaként a Ceauşescu-rendszer második felének magyarságpolitikai történéseiről szóló kötetten dolgozik.

FTG: *Oroszul ti nem tanultatok, ugye?*

NCSZ: Oroszul tanultam négy évet Nyárádszeredában az általános iskolában, de sajnos nem volt túl magas szintű az oktatás. A cirill betűket olvasom még, de kellene még némi tanulás, gyakorlás, rádolgozás, hogy az alapokat visszaállítsam... Volt tehát ilyen irányú érdeklődésem is; a kommunizmus bizonyos korszaka automatikusan összemosódott az orosz fejlődéstörténettel, illetve az orosz intelligencia történetével. Érdekelni kezdett a kommunizmus, meg az a már összeomlott rendszer, ami meghatározta a dédszüleim, nagyszüleim, szüleim életét. Ez egyre inkább körvonalazódott, s amikor 2000-ben vagy 2001-ben Bárdi Nándor előadásokat tartott Kolozsváron – a módszerének, felkészültségének és előadásmódjának az a jellemzője, hogy nagyon szervesen tett fel történeti-kutatási kérdéseket a közösségünk életére vonatkozóan –, egyértelművé vált, hogy az előadás után oda fogok menni ehhez az emberhez, megmondom, hogy van egy témám, s megkérdem, mit szól hozzá. Ez megtörtént, megkérdeztem, mi a véleménye arról, hogy megnézném, hogy az én közösségem, a község, ahonnan származom, hogyan fogadta a kommunista ideológiát és a Román Kommunista Párt diktatúráját. Aztán erről írtam a szakdolgozatomat is: rendszerváltás 1945 és 1948 között Nyárádszereda járasközpontban. És azóta is ez a korszak, az 1945–1989 közötti időszak a fő kutatási területem.

FTG: *Azért érdekes ez, mert később részt vettél több Marosvásárhely múltját tárgyaló helytörténeti kötet összeállításában, tanulmányokat is írtál efféle könyvekbe, s régebben is az volt az érzésem, hogy a helytörténet neked valamiért különösen fontos. Módszertanilag viszont nem a régi nyomon jársz, sőt egyszer te magad emlegetted a Korunkban, hogy az erdélyi magyar történetkutatás éppen módszertani szempontokból maradt el a magyarországitól.*

NCSZ: Annak ellenére, hogy nagyon sokan liberális felfogású embernek tartanak, sokszor valahol világok határmezsgyéjén vagyok. Ez valószínűleg a több hatásból építkező szocializációból fakad. Erős a lelki kötődésem azokhoz a közösségekhez, vidékekhez, településekhez, amelyekről kapok valamit. Így a szűkebb értelemben vett szülőföldem mindig is érdekelt, s azt is meg akartam magyarázni – saját magamnak legalább –, hogy azok az emberek, akik ott éltek, élnek, hogyan gondolkodtak, hogyan változtak, hogyan reagáltak nagy politikai hatásokra, milyenek voltak a mindennapjaik. Ugyanakkor módszertani szempontból szerencsés fordulat, hogy későbbi bukaresti, de a magyarországi szakma részéről érkező hatások révén is más perspektívából nézem a helyi történeteket: igyekszem romániai, magyarországi, kelet-európai kontextusokban, folyamatokban szemlélni. Így más nyelvet beszélünk, egy másik generáció szemszögéből vizsgálom őket, mint az az idősebb történészgeneráció, amelynek tagjai helytörténészként határozzák meg önmagukat. Ezért el-

fogadom – örömmel –, ha te is azt mondod, hogy a könyveim nem tipikus helytörténeti munkák.

FTG: *Mi a fontosabb egy történelmi téma földolgozásánál, a módszertan, vagy a szemlélet, esetleg az empíria? Több könyvben is, amelynek munkálataiban részt vettél, szerkesztő, szerző, társszerző voltál, igyekszel pozitivistaként beállítani magadat – amiből annyi igaz is, hogy nagy energiát fordítasz az adatok összegyűjtésére, nagy szerepet szánasz a „faktumok”-nak. De mindegyik tanulmányod jóval több, mint pusztán adatbogarászás. Van pontos elképzelésed a módszertan, a szemlélet és az adat-sorok elhatárolásáról? Hogyan dolgozol?*

NCSZ: Van, aki akár negatívumként is fölhozza, hogy gyakran túlléptem a pozitivista megközelítéseket. Utalhatok egy vitára az 1990. márciusi marosvásárhelyi események földolgozása kapcsán, ahol elhangzott, hogy olyan nyelvezetet használok, amelyet a szélesebb közönség nem ért. Azt hiszem, inkább a módszertan és az elmélet felé hajlok, viszont a mi munkásságunknak – lévén a miénk az első generáció, amelyik ezzel a témával foglalkozik – az az egyik sajátossága, hogy párhuzamosan zajlik értelmezés és adatgyűjtés, a történet pozitivista elmesélése. Úgy tippelek, idővel inkább az elmélet felé fogok elmozdulni. Még néhány adatfeldolgozó jellegű munka után szeretnék egy bizonyos témakörben kimondottan elemző írással megjelenni. Létező kettősség ez: mindig is fontos volt számomra a módszer, az, hogy magyarázattal is próbálkozzam, ne csak pozitivista módon visszaadjam a történetet.

FTG: *Szóba került már László Mártonnal közösen írt, A szabadság terhe. Marosvásárhely, 1990. március 16–21. című könyvetek a rendszerváltást követő „fekete március”-ról. Az erről megjelent egyik recenzióban találkoztam azzal a szemponttal, hogy a ti pozitivista feldolgozásotok, témabeállításotok, történetleírásotok nagyon jól igazolja a Nyugat-Európában kidolgozott, a konfliktusok kirobbanásával kapcsolatos elméleti megállapításokat. Ezek az ítéletek eléggé meggondolkoztatóak: végül is az elmélet igazolásáért „gyártjuk” a történelmi műveket, vagy pedig fordítva? Nem a mű eredményeiből vonjuk le az elméletet? S ha az események adatszzerű földolgozása nem igazolná a kész modellt, akkor a történet volna a hibás, mert nem szabályszerűen folyt le? Mi a mérvadó: a mű vagy a modell?*

NCSZ: Az előbbi tartanám fontosnak. Az utolsó néhány évben nyugati szakirodalmat olvasva volt módom arra, hogy összevessem ezeket a szinteket. Ha a marosvásárhelyi események elemzése pontosan illeszkedik egy nyugati elméletbe, az nem a kölcsönös igazodás következménye. Így sült ki.

FTG: *Indifferens számodra, hogy az eredményeid megfelelnek-e a sablonnak?*

NCSZ: Igen. Amikor megpróbáltuk modellbe helyezni a marosvásárhelyi eseményeket, és etnikai konfliktusként leírni őket, akkor nem az volt az elsődleges szempontunk, hogy egy bizonyos nyugati konfliktuselméletbe be-

legyömöszöljük a történeteket. Először is az adatfeltárás, adatgyűjtés, jegyzetelés volt fontos. Úgy dolgozom, hogy ha kijelölök egy témát, akkor elkezdek olvasni róla, adatokat gyűjtök, jegyzetelek. Megvan a fejemben, hogy milyen témaköröket szeretnék feldolgozni, a forrásokat többször újraolvasom, és ha értelmező, elemző gondolatom támad, akkor azt külön mappába lejegyzem. A marosvásárhelyi eseményekről bennünk kialakult kép korábban rögzült, mintsem hogy a nyugati szakirodalmat elkezdjük volna olvasni. Tehát eleve volt olyan konfliktuselemző modellünk, amellyel többé-kevésbé magyarázhatóak a marosvásárhelyi események. Az összkép így alakult ki.

Most, amikor az erdélyi magyarság vagy Románia 1945–1989 közötti történetét kutatom, akkor szintén ez a modell működik a munkám során.

FTG: *Ismét egy társszerzős monográfia készül?*

NCSZ: Szeretek együtt dolgozni bizonyos emberekkel. Kihívásnak tartom közös narratívát kialakítani bizonyos kérdésekről. Három ilyen munkám volt: László Mártonnal a marosvásárhelyi eseményeket feldolgozó monográfia, Denisa Bodeanuval Pálfi Géza megfigyelési dossziéjának elemzése, illetve Tóth-Bartos Andrással és Kelemen Lóránttal Kovászna megye létrejöttének bemutatása.

A Bodeanuval való közös munka mérföldkőnek számított, hisz' a román és a romániai magyar történetírás két tagjának közös munkájáról volt szó. Közös módszertant kellett kidolgoznunk és egy közös történetet kellett összeállítanunk, elmondanunk, leírunk román és magyar nyelven egyaránt. Jelenleg a Ceaușescu-korszak első időszakát bemutató nagyobb forrásközlő kötetem folytatásán dolgozom, egyedül.

FTG: *Van, amikor folyamatokat ábrázoltok a Marosvásárhely-könyvben, s van, amikor egyetlen nap történetét írástok le. Több ilyen kitüntetett nap van – mennyire vagy biztos abban, hogy az egyaránt dokumentálható lehetőségekből, a száz helyről összeszedett képből, szövegből, hanganyagból pontosan ki tudod rakni azt a kockát, hogy 15 óra 30 perckor valaki fölkapott egy ásót, és rávágott egy másik ember fejére? Mennyire vagy biztos a rekonstrukció hitelességében?*

NCSZ: Biztos semmiben nem vagyok, csak abban – ahogy apósom mondja –, hogy egyszer majd meghalunk. Úgy gondolom, szerényen megközelítve, hogy a mi munkánkkal, munkásságunkkal egyfajta értelmezést nyújtunk, s nem hiszek abban, hogy az igazság letéteményesei lennénk. Teljes mértékben egyetértve E. H. Carr történetfilozófus elméletével, miszerint a történetírásban meg kell különböztetni a tényeket, amelyek bizonyos forrásokból rekonstruálhatók, attól, ami az összekötő gondolatiságát adja a munkának. Éppen itt látom az igazi kihívást a történész számára, amikor eseményeket kell értelmeznie. Mozaikokból szerintem elég sok mindent kiraktunk a marosvásárhelyi események kapcsán. Nagyon sokféle tény sikerült beazono-

sítanunk, forráskritikával, módszertannal ellenőrizve azt mondanunk, hogy igen, *akkor ez történt*. Nagyon sok eseményről készült jegyzőkönyv, sok dologról van videofelvétel, s erre épül az összekötő szöveg, a magyarázat, az elméleti rész, hogy mi miért, hogyan, milyen megfontolásból történt – ez már sok szempontból szubjektív. Magyarázatot próbálunk adni, ahogy abban a munkámban is, amelyben az erdélyi magyarság 1945–1989 közötti történetét elemzem, a leírás mellett az ok-okozati összefüggések feltárásával.

FTG: *Eleve ugyanolyan fontosnak tartod a koncepció kidolgozását, mint a forrástételek közzétételét. A forrásközlés tehát az, amiben bizonyosan nincs hiba, jól értem? Egyik legfontosabb munkádban, az Aranykorszak főcíműben 119 dokumentumot közölsz több mint négyszáz oldalon a Ceaușescu-rendszer 1965–1974 közötti magyarságpolitikájáról, ezek közül az eredetileg román nyelvűeket a magad, valamint Kuszálík Eszter fordításában.*

NCSZ: Nem vagyok büszke a sok forrásközlésre. A mérvadó források közzélése kiemelten fontos dolog, viszont a román jelenkor-történetírásra jellemző, hogy nagyon sokan csak ennyiből akarnak megélni. Egy ötoldalas bevezető tanulmány, 120 forrás – és kész a kötet. A mi forrásközléseink előtt elég komoly tanulmányok állnak. Az *Aranykorszakban* azért tartottam fontosnak a források közzését, mert ezek az első publikált források, amelyek a Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikájára vonatkoznak. Eleget szerettem volna tenni annak a feltételezett társadalmi, szakmai elvárásnak, miszerint más kutatók, érdeklődők számára is tegyük elérhetővé a forrásokat, az esetleges más szemléletű értelmezésüket. Mint említettem, generációnk úttörő ebben a folyamatban, feltár és értelmez.

FTG: *Az utóbb említett könyvedben a forrásokat 5-6 íves tanulmány vezeti be.*

NCSZ: Pontosan. A Ceaușescu-korszak első felét bemutató forrásközlémények előtt 120 oldalas tanulmány áll, amely szinte egy kismonográfiának is megfelel. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy nagyon sok forrást mi tárunk föl, mi látjuk először, s kimondottan örömteli érzés az, hogy szűz forrásokkal találkozik az ember.

Zárójelben: kedvenc témám volt, ami népszerű is lett később, hogy Romániában újabb közigazgatási átszervezést helyeztek kilátásba. A '68-as közigazgatási átszervezésről van szó, amelynek a dokumentumait romániai viszonylatban is én láttam először. Ezeket a forrásokat közölni kell, elérhetővé kell tenni mások számára is. Mások más perspektívából, más tudással, más szemlélettel, másképp elemzik őket, s én azt tartom helyesnek, ha egy dologról vita zajlik, párbeszéd van.

FTG: *Látom, igyekszel is alkalmat teremteni arra, hogy falhoz vágjanak a vitapartnereid. Példa erre a Denisa Bodeanuval írt és összeállított, Pálfi Gézáról szóló*

könyvetek: Az elnémult harang. Egy megfigyelés története. Pálfi Géza élete a Securitate irataiban. Ifjúkoromban ismertem a fiatalon, a közvélekedés szerint a belbiztonságiak áldozataként elhunyt katolikus pap történetét. Akkoriban sok ember a szeku által történt meggyilkolásáról szólt a fáma, majd egyre többször vált valószínűsíthetővé, hogy a szörnyűségeknek ezt a változatát inkább csak feltételeztük arról a valóban szörnyű rendszerről. Az általatok közölt dokumentumokat olvasva Pálfi halálának körülményeinél – meggyilkolásáról nem találtatok forrást, sőt a belügyesek ezt az egymás közti, hivatali levelezésükben is tagadták, szinte „kikérték maguknak”, noha egymást nyilván nem akarták dezinformálni –, azt látom, hogy az ezzel foglalkozó szövegeknél sokkal izgalmasabb, a korabeli állapotokról többet eláruló dokumentumok, apró részletek vannak abban a könyvben. Ilyen a Pálfi Géza, e valóban kivételes személyiség és Márton Áron között lezajlott egyik párbeszéd, amikor Pálfi említi a püspöknek, hogy most olyan dolgokról fog beszélni, amelyekről a Securitate nem tud – hacsak nem hallgatja éppen most ezt a beszélgetést. És mi mindezt onnan tudjuk, hogy a beszélgetést persze lehallgatták és dokumentálták. Hogyan fogadja az olvasóközönség, amikor bizonyos, a közvélekedésben élő „tényekről” kiderül, hogy bizonyíthatatlanok? Látja-e az olvasó, hogy ezek az „apróságok” – például a papnak az a mondata, amelyre utaltam – sokkal jobban jellemzik azt a kort, mint egy brutális, de elszigetelt fellépés a szeku részéről?

NCSZ: Az én történetem Pálfi Gézával nagyon érdekes történet. Volt anynyi dörzsöltség bennem és a kolléganőben, hogy ezt a témát választottuk, hiszen ezúttal méltán lehetett a közönség érdeklődésére számítani. Éppen Pálfi halálának bizonytalan körülményei miatt is nagyobb volt az érdeklődés. Tudtuk, hogy ha a mi magyarázatunk nem felel meg a közösségi elvárásoknak, akkor a dolog nem lesz sikertörténet, másrészt viszont tudtuk azt is, hogy a Pálfi-történeten túl van az egésznek egy másik fontos vonatkozása is, éspedig a katolikus egyház és az akkori diktatúra együttélésének-együttműködésének viszonya. Nagy érdeklődés övezte a munkát; úgy érzem, hogy sok olvasónak nem sikerült teljesítenünk az elvárásait.

A marosvásárhelyi kötet kapcsán még inkább szembesültem ezzel, annak a közösségi fogadtatása sokkal visszafogottabb volt, mint Pálfi történetéé. De az olvasók, a nem szakmai érdeklődők gyakran ott is kimondottan csak Pálfi-fira, a halálára koncentráltak, arra, hogy megoldottuk-e a rejtélyt. Azok a kis mondatok, azok az apró történetek, amik közül kiemeltél egyet, s amelyek a korszak politikai, hatalmi jellemzőinek megértését szolgálják, sok olvasatban elsikkadtak.

FTG: *Azért is érdekel ez, mert előbb-utóbb az a vád is fölmerülhet, hogy elsikkasztasz bizonyos sérelmeket – történelemhamisítás...*

NCSZ: ... szerezcsenmosdatás...

FTG: ... így van. Továbblepve, de a témánál maradva, generációból többen igyekeznek nemcsak jelen lenni a román történetírásban is – az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa nem egy román nyelvű tanulmányodat tartja számon –, hanem együtt dolgozni, adott esetben közös nevezőre jutni román történészekkel. Neked ez részben sikerült, a Pálfi-könyv munkálatai során. Az 1990 marosvásárhelyi márciusát és előzményeit feldolgozó könyv története viszont éppen azt bizonyítja, hogy az abban tárgyaltaknak van egy román és egy magyar „olvasata”. László Mártonnal gondolatok arra, hogy román kutatókkal közösen is földolgozzátok a történetet, ez azonban nem sikerült. Milyen esélyekkel, hogyan lehet az efféle kapcsolatokat megteremteni? Kivel lehet együtt dolgozni? Ért-e vád magyar részről az együttműködési szándékod miatt? S a románok hogyan fogadták ezt a könyvet?

NCSZ: A román közeggel való kapcsolatomat meghatározta az, hogy 2004-től a Román Akadémia marosvásárhelyi *Gheorghe Șincai* Kutatóintézetébe kerültem tudományos munkatársként. Itt gyakorlatilag szabad téma-választási lehetőségem van, magam határozom meg a kutatásaim tárgyát. A doktori fokozat megszerzése egy román intézményben történt, amit nem is bánok, hisz’ a magyarországi szakmai életbe amúgy is viszonylag könnyen sikerült integrálódnom. Így szerencsésebb helyzetbe kerültem sok kortársamnál azzal, hogy a román intézményi világba is betekintést nyertem. Ez nagyon fontos a szemléletem alakulásában is, s közben nem ért olyan jellegű nyomás akár egzisztenciámban vagy karrierlehetőségek terén, ami a nyolcvanas években jellemezte a román közegben élő magyar értelmiségi életét. Nem volt elvárás, hogy egy bizonyos diskurzust kövessek vagy közvetítsek a magyar közösség fele. A perspektívám tágult azzal, hogy egy másik nézőpontot is látok, látom, hogy románok hogyan viszonyulnak szakmai problémákhoz, hogyan tesznek föl kérdéseket, hogyan látnak bizonyos helyzeteket – amelyekről nekünk nagyon egyszerű és letisztult képünk van. Ha szóhoz jutok a román közegben, mindig fontosnak tartom a párbeszédet. Bukarestben azt tapasztaltam, hogy nagyon sok dologban vita van a történészek között, de szakmai keretekben, módszertani kérdéseket betartva lehet és kell magyar témákat bemutatni. Ha jól emlékszem, a második vagy a harmadik voltam, és egyben az utolsó, aki 1990 után magyar kérdésben román intézményben doktorált. Ez felettébb fura helyzet. Ilyen szempontból a kapcsolataim jól alakultak, megtörtént a román szakmai szocializációm, a kapcsolatfelvétel a románokkal, és egyfajta együttműködés bizonyos elkezdett projektekben, amelyekbe még mindig „szállítom” a kisebbségi témát. Új perspektívában, új megközelítésben, új módszertani felfogásban. Nem a sérelemtörténeti elbeszélésre törekszem, hanem a téma kelet-európai, romániai viszonyrendszerekbe ágyazására. Gondolom, ez fontos ahhoz, hogy a román történészek is megértsék a romániai magyar közösség sajátos helyzetét, történetét.

FTG: *Denisa Bodeanunak milyen érdekeltsége volt a Pálfi-történetben?*

NCSZ: Ő egyház és hatalom viszonyát kutatta, a Romániában működő nem protestáns egyházak hetvenes-nyolcvanas évekbeli történetét. Ő találta meg a Pálfi-anyagot, ő keresett meg vele. Átolvastam a belügyi forrásokat, s a már említett háttértörténetek miatt úgy döntöttem, hogy ez egy olyan érdekes és kényes, újszerű kérdés, amivel érdemes foglalkozni. Eleve úgy egyezkedtünk, hogy kétnyelvű könyvet jelentetünk meg, végül két kötet lett belőle, egy román és egy magyar nyelvű. Annyiban különböznek egymástól, hogy a román nyelvűben más típusú lábjegyzetelést alkalmaztunk, hisz' a román olvasó számára más dolgokat kell elmagyarázni, mint a magyar olvasó számára.

FTG: *De a román olvasó is teljesen átlátja, gondolom, az akkori belügy szerkezetét, illetve működését, még ha egy magyar személyiség sorsán keresztül is. S nemigen helyesli a Securitate működését.*

NCSZ: Igen, igen, természetesen. Nagyon fontos, hogy a tanulmány első két alfejezetén dolgozva, ahol szélesebb kontextusba helyezzük a történetet, Denisa Bodeanu elfogadta az én előzetes kutatásaim alapján kialakult modellt, a Securitate működésének modelljét, tehát ebbe helyeztük bele Pálfi történetét.

FTG: *Miért bukott meg a marosvásárhelyi események feldolgozásának közös, magyar-román értelmezési kísérlete?*

NCSZ: Ez sokkal érzékenyebb téma, mint egy egyszerű securitatés megfigyelés története. A Securitate a román társadalom megközelítésében is elnyomó szerv, mégiscsak. Elnézőbbek viszont a Securitate fikikáival szemben. A vásárhelyi események nagyon sok aktuálpolitikai kérdést is fölvetnek, sok, napjainkig tartó kihatásuk van. Másrészt pedig a Marosvásárhelyen élő román történészeknek szerintem szembesülniük kellett volna azzal a román részről érkező rosszallással, ami a hivatalosan kialakított román diskurzus felülbírálata miatt érthette volna őket. A szélsőségesebb román álláspont szerint ugyanis a magyar megmozdulás gyakorlatilag egy államellenes cselekedet volt. Ha a mozaikot kirakjuk, kiderül, hogy a 60-70%-ban a *Vatra Românească* körül csoportosuló román elitnek volt szerepe abban, hogy a dolgok elfajultak. Egy román történész számára szerintem nagyon nehéz kimondani ezt az ítéletet egy olyan városban, egy olyan közegben, ahol ezek a kérdések még nincsenek tisztázva, s ahol napjainkban is politikai csata zajlik etnikai törésvonalak mentén.

FTG: *Gondolom, az sem ritka, hogy egy magyarnak nehéz kimondania valamit. A Ceaușescu-rezsim első szakaszáról közreadott forrásokból és a tanulmányodból kiderült, amit talán már sokan elfelejtettek, hogy a magyar elit együttműködött a diktatúrával, még hozzá a tárgyalt tíz évben nem egy esetben őszintén, sőt: hogy ebből közhaszon is származhatott. Hogyan szembesült a közösség ezzel az összetettebb képpel?*

NCSZ: A beszélgetés első felében úgy fogalmaztam, hogy elsődleges szempont számomra kérdéseket feltenni és magyarázatokat, értelmezéseket megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy a nagyobb történelmi eseményekre, folyamatokra miként reagált a térségünk, szűkebb értelemben az erdélyi magyarság. A munkánkat egy értelmezési folyamatként fogom fel és nem pusztá eseménytörténet, kisebbségi sorsban oly jellemző sérelemtörténet elbeszélésének. Ebbe természetesen az is beletartozik, hogy több perspektívából elemezzük az adott folyamatokat. A kisebbségi lét folyamatos útkeresést, a mindenkori hatalommal, hatalmi, ideológiai diskurzussal való kényszerű vagy önkéntes együttműködést, akár szembefordulást (ez kivetíthető akár kelet-európai perspektívába is, például a szocialista táboron belüli, valamint a Szovjetunióval szembeni viszonyokat tekintve) is jelent. Az általam vizsgált, 1945–1989 közötti korszakban, a kommunista párt diktatúrájának viszonyrendszerében még összetettebb ez a probléma. A diktatúra működésének leírása mellett még számos tényező felmerülhet: a modernnek számító baloldali, majd később kommunista ideológia akkori percepciója, fogadtatása, a hatalomra vagy hatalom közelébe kerülő erdélyi magyar elit világ- és közösségképe, viszonya a mindenkori hatalommal, egyes erdélyi (magyarlakta) térségek szocialista típusú modernizációja. A sérelemtörténeti megközelítéshez szokott erdélyi közönség (tisztelet a kivételnek) egy része kevésbé érti vagy akarja érteni ezeket a helyzeteket. Nagyon nehéz elmagyarázni, főleg a mai viszonyok közepette, hogy mit jelentett, jelenthetett az erdélyi magyar elitnek kettős identitást (nemzeti-népszolgálatosság és politikai, kommunista, baloldali) kialakítani, hogy ez milyen sikerekhez, kudarcokhoz vezetett, milyen egyéni zsákutcákba torkollt esetenként. Ne felejtsük el például Márton Áron és Kurkó Gyárfás életútját, sok szempontból közös gyökerektől indultak, más-más utat választottak, és mégis, valahol 1949–1950 körül a börtönben találkoztak újra. Megvallom őszintén, pályafutásom első időszakában én furcsán, megdöbbenve saját magamtól olvastam vissza egy-egy mondatomat. Gyakran elküldtem barátaimnak, mondjanak véleményt, nem fogalmaztam-e túl keményen. Mindenképpen igyekszem kiegyensúlyozottan, szakmai, módszertani szempontok alapján megfogalmazott kérdéseket feltenni és válaszokat adni ezekre a gyakran bonyolult szakmai, közösségi szintű problémákra. Úgy hiszem, ez egy folyamatos párbeszéd a múlt és a jelen (az én értelmező perspektívámból) között, és egy folyamatos tanulási folyamat a magam és az olvasóim számára.